

Overijssel

afbeelding 12

Borne

Voormalige synagoge, Ennekerdijk 17, gevelsteen

TEKST בשנת מה'טבו אהליך יעקב משכנתך ישראל לפ"ג

VERTALING 'In het jaar Hoe goed zijn uw tenten, Jakob, uw woningen, Israël (Numeri 24:5). Naar de grote telling.'

CHRONOGRAM 5602 of 5603 = 1842 of 1843; het laatste teken is een ver-
vlechting van ם en ל en het is niet zonder meer duidelijk of de ם
meegeteld moet worden; de ה draagt een sterretje ter aanduiding van
het vijfduizental.

afbeelding 13

Denekamp

Herinneringsmonument (1988), Vledderstraat,
gevelsteen van de voormalige synagoge

TEKST (IN DE DAVIDSTER): לעילוי נשמות "צדיקים יבאו בו Ps. 118 vs. 20

(in de davidster): לעילוי נשמות

VERTALING 'In het jaar Dit is de poort van de Eeuwige, rechtvaardigen
gaan er binnen' (Psalm 118:20).

(in de davidster): 'Ter verheffing der zielen.'

CHRONOGRAM 5601/3 = 1841/3; de ה heeft twee punten (voor de aan-
duiding van het vijfduizental) en de ם heeft drie.

OPMERKING De voormalige synagoge werd ingewijd in 1845, nadat reeds in 1841 toe-
stemming voor de bouw was aangevraagd en twee jaar later werd gegeven. Dit monument op
de plaats waar de synagoge eens stond werd onthuld op 3 mei 1988. Het beeldje werd gemaakt
door Truus Menger, bekend als verzetsstrijdster uit de groep van Hannie Schaft, en stelt voor
een moeder met kind op de vlucht. De gevelsteen van de vroegere synagoge is op de sokkel
bevestigd.

De uitdrukking 'ter verheffing van de ziel van...' (לעילוי נשמת) wordt algemeen gebruikt
wanneer iets aan de nagedachtenis van een overledene wordt gewijd.

Herinneringsmonument (2008; J. Busscher en A. Saris),
Nicolaasplein bij het Irenegebouw

TEKST (IN DE DAVIDSTER) לעילוי נשמות

VERTALING 'Ter verheffing der zielen.'

OPMERKING Voor de Hebreeuwse uitdrukking zie boven. De davidster met deze tekst staat
ook (tweemaal) op het monument in de Vledderstraat.

Dit 'Joodse monument' (2005) is een steen (uit zandsteen), waarvan de punt ontbreekt.

Hierop is een bronzen plaquette met een davidster aangebracht. De steen symboliseert de
onherstelbaarheid die de deportatie van de Denekampse Joodse gemeenschap teweeg heeft
gebracht, en lijkt te zweven boven de Denekampse bodem, los van het dorp zoals de Joden
in de oorlogsjaren zijn los gebroken uit de dorpsgemeenschap. Oorspronkelijk bestond het
monument alleen uit de bronzen plaquette. In 2008 zijn de steen en de metalen plaquette met
tekst aan het gedenkteken toegevoegd.

14

12

13

Deventer

afbeelding 14 Synagoge, Golstraat 23, gevelsteen

TEKST

לא תרצח	אנכי ה
לא תנאף	לא יהיה (לך אלהים אחרים)
לא תגנב	לא תשא (את שם ה')
לא תענה (עד שקר)	(זכור את יום השבת)
לא תחמד	כבד את (אביך ואת אמך)

VERTALING

'Ik ben de Eeuwige	Moord niet
U mag geen andere goden hebben	Pleeg geen overspel
Verhef de naam van de Eeuwige niet	Steel niet
Gedenk de dag van de Sabbat	Leg geen vals getuigenis af
Eer je vader en je moeder	Begeer niet.'

OPMERKING Deze verkorte weergave van de Tien Woorden (Tien Geboden) wordt vaker als ornament gebruikt; zie ook Maastricht.

Begraafplaats Diepeveenseweg, aan weerszijden boven de toegangspoort

TEKST RECHTS

הכל הולך אל מקום אחד / הכל היה מן העפר / והכל שב אל העפר

TEKST LINKS Allen gaan zij naar een plaats. Allen zijn zij uit het stof.

En allen keeren tot het stof terug.

VERTALING Als vermeld. Prediker 3:20.

Enschede

Synagoge, Prinsestraat 14-18

TEKST כי בתי בית תפלה יקרא לכלי-העמים

VERTALING 'Want mijn huis zal genoemd worden huis des gebeds voor alle volken' (Jes. 56:7).

afbeelding 15 'Mauthausenmonument' (1991; Appie Drielsma), Prinsestraat 14-18

TEKST

ישראל

בצרור החיים יצרור נשמתם

ואהבת לרעך כמוך אני ה'

VERTALING 'Israël.'

'In de bundel des levens moge Hij hun ziel binden'

(naar I Samuel 25:29).

'Gij zult uw naaste liefhebben als uzelf, Ik ben de Eeuwige' (Leviticus 19:18).

OPMERKING Dit monument dat voor de synagoge staat, dient ter nagedachtenis aan de meer dan zeventienhonderd omgebrachte Enschedese Joden. Het stelt een gestileerde Torarol van brons voor, bekroond en voorzien van ornamenten en teksten. De Hebreeuwse teksten komen als

losse elementen een aantal keren voor. Het vierkante gedenkteken is 4 meter hoog, 60 centimeter breed en 60 centimeter diep. Vergelijkbare monumenten van Drielsma staan in Middelburg en Meerssen.

Oude Joodse begraafplaats, Kneetweg, ingang t.o. huisnummer 65

TEKST (OP HET HEK) **זאת מנוחתי עדיי עד**

VERTALING 'Dit is mijn rust(plaats) voor eeuwig' (Psalm 132:14).

OPMERKING De begraafplaats is in gebruik geweest tussen 1841 en 1928.

Haaksbergen

Synagoge, Ruisschenborgh 1. De oorspronkelijke Hebreeuwse tekst op een steen tussen de twee ramen in de zuidgevel is naar verluidt niet meer leesbaar.

Hardenberg

Voormalige synagoge, Admiraal Helfrichstraat/Oosteinde 11, gevelsteen (replica)

TEKST (לפק) **בשנת פתחו לי שערי צדק אבא במ אודה יה**

VERTALING 'In het jaar Open voor mij de poorten der gerechtigheid, ik zal daardoor ingaan en de Eeuwige loven (Psalm 118:19). Naar de kleine telling.'

OPMERKING Het laatste teken van het opschrift is een ineenvlechting van ל פ ק; het chronogram is niet herkenbaar. De originele steen van de synagoge is bewaard gebleven in de Hardenbergse Oudheidskamer; ook hierop zijn de punten van het chronogram weggesleten.

afbeelding 16 Nieuwe Joodse begraafplaats, Mulopad, gevelsteen (replica)

TEKST (לפק) **בשנת פתחו לי שערי צדק אבא במ אודה יה**

VERTALING 'In het jaar Open voor mij de poorten der gerechtigheid, ik zal daardoor ingaan en de Eeuwige loven (Psalm 118:19). Naar de kleine telling.'

CHRONOGRAM 663 = 1903, het jaar dat de synagoge in gebruik werd genomen. Op deze replica is het chronogram duidelijk aangebracht.

afbeelding 17 Niet 'op straat' maar wel in de 'openbare ruimte' net buiten Hardenberg aan de Vecht vinden we het Jodenbergje, in het dialect 'Jeudenbarchien', tot eind 19de eeuw als begraafplaats in gebruik, met circa veertig goed leesbare grafstenen.

15

16

Hasselt

Gedenkteken (1950; J. H. van Zweden) aan de Hervormde Kerk, Markt

TEKST (VLAK BIJ DE GROND) אל תשכח

VERTALING 'Vergeet niet!'

Hengelo

Voormalige synagoge, Dorpsmatenstraat 40 (naast toegangsdeur), gevelsteen

TEKST זה השער ליי צדיקים יבאו בו Ps 118 Vs 20

VERTALING 'Dit is de poort van de Eeuwige, rechtvaardigen zullen erdoor binnengaan' (Psalm 118:20).

CHRONOGRAM 644 = 1884, kan ook het najaar van 1883 zijn.

OPMERKING Na de houten synagoge in de Jansenstraat (1837; in 1847 vervangen door een stenen), werd in 1883 een nieuwe synagoge gebouwd aan de Marktstraat. Van de sloop in 1960 resteert de gevelsteen. In 1966 is in de Dorpsmaten een nieuwe synagoge gebouwd, die in 2008 overbodig werd omdat drie Joodse gemeenten in Twente gingen fuseren.

Begraafplaats, Dennenbosweg, muur met metaheerhuisje

TEKST קטן וגדול שם הוא ועבד חפשי מאדניו

Ijob.3.19.

VERTALING 'Klein en groot is daar en de knecht is vrij van zijn meesters' (Job 3:19).

Monument gemaakt van baksteen (A. Wolbert) op de plaats van de

voormalige synagoge, Synagogestraat

TEKST לזכר hier stond de synagoge van de Joodse gemeente

VERTALING 'Ter herinnering'.

Kampen

Voormalige synagoge, IJsselkade 33, ingangsfries

TEKST כי ביתי בית תפלה יקרא לכל־העמים

VERTALING 'Want mijn huis zal genoemd worden huis des gebeds voor alle volken' (Jesaja 56:7).

Ootmarsum

afbeelding 18

Gedenkteken voor de voormalige synagoge, Kloosterstraat, gevelsteen

TEKST בשנת באו שעריו בתודה לפק PS C VS4

VERTALING 'In het jaar Kom zijn poorten binnen met een loflied (Psalm 100:4). Naar de kleine telling.'

CHRONOGRAM 603 = 1843. Het laatste teken op de onderste regel is een ineenvlechting van de letters ל פ ק.

17

18

Rijssen

Voormalige synagoge, Elsenerstraat 47, gedenkplaat

TEKST (SLECHT LEESBAAR, DE LETTERS ZIJN GEDEELTELIJK UITGESLETEN)

מהידידות משכנותיך יהיה צבאות

VERTALING 'Hoe aangenaam zijn uw woningen, Eeuwige der legermachten' (Psalm 84:2).

OPMERKING Het is opvallend dat de Naam hier voluit geschreven is.

Zwartsluis

Herinneringsmonument bij de Joodse begraafplaats (1984),

Baanstraat, plaquette

TEKST פן תשכה את הדברים אשר ראו עיניך

VERTALING 'Opdat gij niet vergeet de dingen die uw ogen gezien hebben' (Deuteronomium 4:9).

OPMERKING De granieten plaquette is geplaatst op een schuin oplopende natuurstenen verhoging.

Zwolle

Synagoge, S. Hirschstraat 8, gevelsteen

TEKST כלי ביתי בית תפלה יקרא לכלי-העמים לפ"ג

VERTALING 'Want mijn huis zal genoemd worden huis des gebeds voor alle volken (Jesaja 56:7). Naar de grote telling.'

CHRONOGRAM 5659 = 1899; de ה van תפלה heeft een sterretje voor de aanduiding van het vijfduizendtal.

Gedenkteken bij de synagoge

TEKST לזכרון אחינו ואחיותינו של הקהלה הזאת שנהרגו על ידי צוררינו
וגם קבורה לא היתה להם

Op Sabbath der vertroosting, thans vijftig jaar geleden,
Werd dit gebouw aan God gewijd: Gedenken wij het heden,
Op deze plek, eens kern van zeven honderd zielen,
Herinneren we ons met smart, die om hun Jood-zijn vielen,
Waar vinden zij thans troost, wie 't leven werd gelaten?
In het wonder: Israel een staat onder de staten.

VERTALING 'Ter herinnering aan onze broeders en zusters van deze gemeente die gedood zijn door de handen van onze onderdrukkers en die ook geen begrafenis hebben gekregen.'

OPMERKING De Nederlandse tekst op de steen duidt op de oorspronkelijk plaatsing in de synagoge, gedateerd 11 Menachem-Av 5709 – 6 augustus 1949. In 1985 is de steen verplaatst naar de buitenzijde van het gebouw.